

עצמיות והכנעה

חגי שורק

אחרי שני שערים שעוסקים בהכרת האדם את ה'; מציאותו (שער הייחוד) וטובתו (שער הבחינה), בא השער השלישי לעסוק במימוש הכרה זו בעבודת ה'.

המסקנה של חובות הלבבות משער הבחינה היא כי עיקרה של עבודת ה' צריך לנבוע מתוך הערת השכל ולא הערת התורה. הטענה הזאת ובחינת היחסים בין הערת השכל להערת התורה, הם הנושאים המרכזיים של השער. בסופו נוספים עוד שלושה נושאים: הגזירה והצדק, הגוף והנפש והשימוש הנכון בכוחות הנפש.

במאמר הזה אנסה לעמוד על מהותם של הערת התורה והשכל, על חידושו המיוחד של חובת הלבבות בהעדפת הערת השכל ועל הקשר של הנושאים האחרונים בשער לנושא המרכזי שלו.

הערת התורה והערת השכל

מוטיבציה שונה

דרכו הייחודית של בעל חובות הלבבות מלמדת כי המניע העליון ביותר לעבודת ה' של האדם הוא שכלו. כאמור עבודת האלוקים שלו מתחייבת משער הייחוד ושער הבחינה. דעת האדם את אלוקיו ואת טובותיו אליו מולידה מחויבות לעבודה. לרבנו בחיי הציור האידיאלי של עבודת האלוקים איננו של חובה דתית, שמתחילה מעבר לאדם, אלא הוא מתחיל מתחושת מחויבות אישית פנימית. יסודה של עבודת ה' בעיניו הוא הכרת ה**טוב**. "העבודה אשר האדם חייב בה מדרך הראיה השכלית, אשר היא תכלית הענין המכוון בו בבריאת המין האנושי בעולם הזה".⁴⁵

האנטיתזה שמציב חובת הלבבות להערת השכל, היא **הערת התורה**. התורה כמקור חיוב לעבודת האדם את הבורא⁴⁶. במספר מקומות לאורך השער⁴⁷, כותב חובת הלבבות כי הבסיס להערת התורה הוא **יראת העונש ותקות השכר** הכתובים בתורה.

⁴⁵ סוף פרק ב

⁴⁶ חשוב להעיר כי לא מדובר פה על מערכת סגורה של ביצה ותרנגולת – התורה מצווה להקשיב לתורה – אלא התורה כאן היא המקור לעבודת ה' בכלל, בלי קשר לאיכות העבודה, המפורטת בתורה.

⁴⁷ בפרקים ג-ד

אם כן, במקום לומר הערת התורה והערת השכל, נאמר כי חובת הלבבות דן בין שני גורמי מוטיבציה לעבודת האדם את בוראו - יראת העונש ותקוות השכר, מול הכרת הטוב.

עבודת אלוקים שונה

ברם, אם נתבונן יותר נבחין כי ההבדל בין הערת התורה להערת השכל איננו רק במוטיבציה של האדם לעבודת ה', אלא בכלל ביחס של האדם לעבודת ה'. מהי עבודת ה' בעיני האדם.

עבודת ה' מתוך הערת השכל, הינה תהליך פנימי שמתרחש בתוך האדם. האדם מרגיש בעל חוב כלפי הבורא ולכן הוא עובד אותו. כפי שמדייק חובות הלבבות⁴⁸, ב'הערת השכל' לא מדובר על הבנה הגיונית המחייבת עשייה, אלא על נטייה טבעית להכיר טובה. השכל מבחין במציאות ה' ובטובותיו על האדם, ומתוך כך נולדת **תנועה טבעית** לעבודת ה'. תנועה טבעית שנטועה בנפש האדם. כלומר משמעותה של הערת השכל היא שהשכל מעורר את הלב, והלב הוא המקור לעבודת האדם.

כמו- כן דעת אלוקים של שער הבחינה, דעת אלוקים מתוך הכרת טובותיו, הינה דעת אלוקים לא כפי מידתו של אלוקים אלא כפי מידת הידיעה של האדם אותו, כפי מידת טובו אליו. כלומר לא רק עבודת האדם נובעת מתוכו, אלא אפילו ציור האלוקים של האדם קשור מאוד לעולמו האישי.

⁴⁸ בפרק א ובפרק ג

בפרק השלישי מונה חובות הלבבות את יתרונותיה של ההערה השכלית על הערת התורה. מתוך בחינת היתרונות הללו מושלמת המשמעות של הערת השכל כעבודה פנימית. חובות הלבבות טוען כי לעומת עבודת ה' מתוך הערת התורה, עבודת ה' היוצאת מהערת השכל, עיקרה מצוי בכוונות הלב ולא במעשים החיצוניים. חוויית עבודת ה' של האדם מורגשת אצלו בעיקר בכוונתו ולא במעשיו. אף על פי שעבודה מתוך הערת השכל באה מתוך תחושת מחויבות, האדם הוא בעל חוב לבוראו, חובות הלבבות מציין כי היא באה מתוך התנדבות פנימית. האדם רוצה לתת כל מה שיש לו בשביל שה' ירצה בו. זו לא מחויבות מעיקה, שאדם מנסה להתחמק ממנה, אלא מחויבות טבעית, בעלת תנועה חיובית, רצונית.

כמו כן חובות הלבבות טוען כי בעוד שעבודת ה' מתוך הערת התורה יכולה להיעשות שלא לשמה, אין אפשרות כזאת כשהיא נעשית מתוך הערת השכל. אדם העובד את אלוקיו כי הוא מפחד מעונשו או מקווה לשכר ממנו, עושה זאת מתוך מקום חיצוני. הוא עושה מעשים שהוא אינו חושב שהם נכונים, והוא לא מרגיש צורך לעשותם. הוא עושה אותם רק בגלל שהוא קשור למערכת שכר ועונש, שמצד האמת הוא כלל אינו רוצה להיות קשור אליה. אמנם, כאשר הוא עובד את ה' מפני שהוא מפחד ממנו או מקווה לו, זה אכן עבודה לשם שמים. אבל כיון שעבודת ה' שלו נעשית בלי הזדהות פנימית הוא עלול להתדרדר למקום שבו הוא עושה את מעשי עבודת ה' לא לשם שמים, אלא לשם דבר אחר, ככבוד וכדומה.

לעומתו, העובד את ה' מתוך הערת השכל אינו יכול לעבוד את ה' שלא לשם שמים. אין אפשרות שהוא יעבוד את ה' לא לשמו אלא לשם דבר אחר, כיון שמעשי עבודתו נעשים מתוך מקום של הזדהות ואמונה פנימית בחיובו לעשותם לבורא. רק נאמנותו הפנימית לבורא מנביעה מתוכו עבודה ולא דבר אחר.

ביטוי נוסף למדרגת העבודה הזאת הוא העובדה כי אין כנגדה יצר הרע. זו עבודה מתוך שלימות פנימית של השלטת השכל על התאוות, נאמנות פנימית לעצמך, לצד העליון שבך, ולא לדבר חיצוני ממך.⁴⁹

זו אולי גם הסיבה כי הערת השכל היא מדרגת הנביאים⁵⁰. נבואה כהשראה והנבעה פנימית היא שיא התהליך הפנימי של עבודת ה' מתוך הערת השכל.

העבודה הפנימית של הערת השכל

באמרי עבודה פנימית, אין כוונתי לעבודה נפשית, אלא לעבודה שכלית. כלומר לא מדובר על כך שהאדם עושה מה שבא לו, פועל על פי הצד הדמיוני האינסטינקטיבי שלו. אלא מדובר על כך שהאדם נאמן לצד העליון שבו. משליט את השכל על התאוות. חובות הלבבות מוסיף כי

---

⁴⁹ שם

⁵⁰ פרק ג

מדובר על תהליך מריר ולא נעים⁵¹. ומכל מקום בשונה מהערת התורה, אין כאן כניעה לדבר שמבחוץ הזר לאדם, אלא יש כאן נאמנות של האדם לעצמו, הזדהות עם הצד העליון שבאישיותו.

להבהרת הנקודה הזאת יותר, נעמיד אותה מול שיטתו של ניטשה. אינני בקי בכתבי ניטשה, אבל אשתמש בדבריו הידועים לי לשם השוואה לצורך הבנה. ידוע לי כי שיטתו של ניטשה בדבר הרצון לעוצמה, דורשת את שחרור האדם מידי האל ואת התעצמות הרגשות הספונטאניים באדם. לכאורה גם כאן יש תנועה של השתחררות מכבלי המעשה הזר, החיצוני, ושימת הדגש על הכוונה הפנימית, על החיבור הפנימי של האדם למעשיו. האדם העליון של ניטשה לא עושה את מעשיו מתוך מוסר חיצוני, "מוסר עבדים", אלא מתוך רצון עז פנימי. אבל, בשונה מחובות הלבבות, חיבור האדם למעשיו אצל ניטשה בא מתוך תנועה שלימה של העצמת כל החיים כולם, בדגש על הגוף. חובות הלבבות, לעומתו, לא מעצים את החיים וכוחותיהם. הוא מעצים את החיבור של האדם לעבודתו את הבורא, כאנטיתזה לכוחות החיים, לגוף. מבחינתו אין חשיבות אלא לצד העליון של החיים שפונה כלפי שמיא, ואת הצד הזה הוא דורש להעצים. כוחות החיים אינם אלא אמצעי להופיע דרכם את כוחות השכל. לכן התנועה הנפשית המרכזית תהיה לא שחרור אלא ריכוז. ריכוז המאמץ הנפשי בכוחות השכל והשלטתם על החיים.

---

⁵¹ פרק ה

חסד מול חירות

נתבונן קצת יותר לעומק בהבדל שבין העבודה מתוך הכרת הטובה לבורא ובין העבודה מתוך יראת העונש ותקוות השכר; אדם שעובד מתוך תחושת מחויבות לבורא על טובותיו אליו, הוא אדם שחווה את חייו כלא מובנים מאליהם. זיהוי טובותיו כמעשה הבורא משמעותו הבנה כי האדם איננו מקור הטוב של עצמו. הכרה כי הטוב שבא אליו ושיבוא אליו בעתיד הוא פלאי, הוא אלוקי. אדם חי את חייו בתחושה של חסד, דבר שמחייב ופותח אותו למרחבים גדולים יותר. הוא חש אסיר תודה לבורא. הוא מרגיש כי חייו אינם חיים בלי הבורא, דבר הקושר את חייו בקשר בל יינתק לבורא. דבר המכריח אותו לקום ולעשות מעשה. לעבוד את אלוקיו, מיטיבו, מצילו. לעומתו, העובד מפני יראת העונש ותקוות השכר, לא חי בתודעת חסד, אלא בתודעת חירות יחסית. הנגזרת הראשונית של מציאות הבחירה היא קיום שכר ועונש. אדם שעובד מפני יראת העונש ותקוות השכר הוא אדם שמאמין כי טובו תלוי בו. ממילא הקשר שלו לבורא הוא קלוש יותר. אמנם הוא מאמין כי הבורא הוא שאחראי על גמולו, אבל הכל כפי מעשיו. הוא אחראי על תגובותיו של ה'. מבחינתו הבורא הוא המציאות העליונה המגיבה למעשיו. אין פה קשר של חיים, שחייו תלויים בו, אלא יש כאן קשר פונקציונאלי של סיבה ומסובב. אף על פי שיש כאן קשר מוכרח בין האדם לבוראו, אבל זה הכרח חיצוני ולא פנימי.

[אולי בזה יתבאר לנו ביאור עמוק בסוגיית דברי הרשות. ר' בחיי סובר, בניגוד לראשונים אחרים, כי אין באמת מציאות של דברי הרשות. כל

מעשה של האדם הוא או טוב או רע. או ציווי או אזהרה. אין מעשה סתמי. זהו עוד ביטוי מדהים לקיומיות של עבודת ה' בעיניו. לכך שעבודת ה' איננה מעבר לחיים, אלא היא החיים. כל מעשה בחיים הוא או ציווי או אזהרה.⁵²]

נציין כי לפי חובות הלבבות מתוך הערת השכל אדם יכול להגיע לעבודת ה' בפועל. שכלו- פנימיותו יאמרו לו לא רק לעשות אלא גם מה לעשות. לזה הוא קורא "מצוות שכליות". מצוות שאדם מצד עצמו היה חושב לעשותן, בלי שיהיו כתובות בתורה. כמו כן בסוף פרק ה' יש רשימה של עבודות לה' שמתחייבות מתוך השכל. על פי השאלה: אם היה לך עבד, מה היית רוצה שהוא יעשה לך כדי לגמול על טובותיך.⁵³

השלמת הערת התורה

אף כי חובות הלבבות מעדיף את הערת השכל על הערת התורה, הוא לא דוחה אותה לגמרי. הוא מצייר מערכת אחדותית שנותנת מקום גם להערת התורה.

⁵² נזכיר כי החפץ חיים הלך בשיטתו, וסבר כי כל דיבור לשון הרע הוא ביטול תורה. על האדם יש חובת לימוד תורה בכל רגע והוא יכול להתבטל ממנה רק בדברים המחויבים לו. או בדברי פרנסה או בדברים דומים. אין היתר לדבר דברים סתמיים. הכל תועלתני.

⁵³ האופציה השכלית הזאת, עונה על שאלה הנשאלת גם בתחילת הפרק כאן וגם בשער ייחוד המעשה (פרק ה): כיצד מועילה עבודת האדם לקב"ה? על פי הדברים כאן אפשר לומר כי כשם שהעבד לא מועיל לאדון בגמלו על טובותיו, ובכל זאת האדון רוצה שהוא יגמול לו על כך, כך עבודתנו ביחס לה', בלתי מועילה אבל נצרכת.

נאמנות האדם לעצמו, חיסרון מונח בצידה. הנטייה השכלית שבאדם, הצד העליון שבו, דווקא מתוך היותה פנימית היא גם נעלמת. קשה מאוד להגדיר אותה, לסייג אותה בגבול. הנטייה השכלית היא דבר מאוד כללי ומשתנה. כך הם הדברים כשמדובר על הקשבה של האדם לעצמו. הקולות הפנימיים אינם חדים, אלא הם עדינים ומטושטשים. במקום הזה, להשלמת החיסרון הזה, רואה חובת הלבבות את השלמת הערת התורה.

התורה, דווקא בהיותה חיצונית לאדם, היא מסוגלת להיות מוגדרת ומסוימת. היא זו שיוצקת את רוח האדם לתוך כלים מדודים ומוגבלים. התורה נותנת שיעור למצוות, מה שהשכל אינו מסוגל לתת⁵⁴.

נראה כי לחובת הלבבות יש אמירה כללית יותר לגבי הערת התורה: **הערת התורה קשורה יותר לעולם הזה, החומרי, המדוד.**

המוטיבציה של הערת התורה היא **אגואיסטית** ולא אידיאליסטית. היא באה מתוך דאגת האדם לעולמו הצר, החומרי - תקוות השכר ויראת העונש. לכן עבודת ה' מתוך הערת התורה יכולה להיות גם שלא לשם שמים אלא לשם תועלת אגואיסטית של האדם, כמו שראינו לעיל. אבל מצד שני זה יתרונה - היא זו שמתמודדת מול **היצרים** של האדם. בזה היא משלימה את הערת השכל, שלא יכולה להתמודד מולם, כי היא לא מדברת בשפתם. "וכן היא (התורה) מצווה במה שהוא עומד כנגדה מהדברים שהם הפכה, והם התפילה, והצום והצדקות וגמילות

---

⁵⁴ פרק ג

חסדים, ולהחיות בהם סימני השכל, ולהועיל האדם במ בעולם הזה ובעולם הבא⁵⁵. כך גם כותב רבנו בחיי לגבי המצוות השכליות, שהצורך בציווים בתורה הוא מחמת שישראל שניתנה להם התורה היו במצב מוסרי ושכלי ירוד, ולא היו יכולים להגיע למצוות השכליות מדעתם. זו הסיבה שבגללה היה צורך לצוות אותם עליהן, אף על פי שאדם עליון יכול להגיע אליהן מדעתו בלי התורה⁵⁶. יש כאן נקודת מבט ייחודית לגבי התורה - התורה בנויה לתת מענה לאדם כפי המצב הירוד שלו בשעבודו לתאוותיו. ביטוי נוסף לכך הוא, שבעוד שהערת השכל מתאימה ליחידים, הערת התורה מתאימה לציבור, ליישובו של עולם⁵⁷.

דבר נוסף שמאיר את העניין הוא, כי אף על פי שעבודת ה' מתוך השכל היא עבודה פנימית יותר של האדם, הנובעת מחיבור של האדם לעצמו. אבל בגלל שמדובר על עבודתו את ה' ולא על עבודתו את עצמו, האדם לא מסוגל לעשותה לגמרי לבדו והוא זקוק לעזרת ה' בזה. דווקא התורה, שמבטאת עבודה חיצונית של האדם כביכול, מאפשרת לאדם לעבוד בעצמו, בלי להיזקק לעזרתו של הקב"ה. יש בה משהו עולמי, שמאפשר לאדם לעמוד על הרגליים שלו בכוחות עצמו⁵⁸.

---

⁵⁵ פרק ב

⁵⁶ פרק ג

⁵⁷ פרק ג

⁵⁸ פרק ג

[ביטוי נוסף לקשר התורה דווקא לעולם הזה החומרי, היא העובדה כי אין עולם הבא מוזכר במפורש בתורה].

עניין מעניין נוסף בשיטתו של חובת הלבבות הוא המצוות השמעיות. צד נוסף ביתרונה של הערת התורה על הערת השכל, הוא בחידושה את המצוות השמעיות. חובת הלבבות סובר כי יש מצוות שכתובות בתורה שהשכל לעולם לא יגיע אליהן, הן המצוות השמעיות⁵⁹. כמו כן בשער הפרישות⁶⁰ הוא רומז כי עניין המצוות השמעיות הוא להילחם בתאוות האדם, דבר שמתאים מאוד להערת התורה. אבל גם את המצוות השמעיות הוא לא מזניח לגמרי מהערת השכל. הוא סובר כי לא כולם חייבים בקיום המצוות השמעיות, אלא רק עם ישראל. סיבת החיוב של עם ישראל יותר מהגויים, היא כיון שהקב"ה השפיע עליו טובה רבה יותר, לכן יש עליו חוב גדול יותר⁶¹. כלומר אף על פי שהתוכן של המצוות השמעיות לא מושג בשכל האדם ולאדם אין גישה אליו, המוטיבציה לקיומן צריכה להתחיל מהאדם. מתוך הכרת הטוב שבו. אדם מישראל צריך להכיר את הטובות המיוחדות של הבורא כלפיו, ולרצות לשלם לו על כך במעשים שהבורא מעוניין בהם, שאין להם שום קשר לעולמו של האדם. שאין ולא תהיה לו השגה בהם. לא מבואר מדוע אופי ההטבה לישראל מחייב קיום מצוות שמעיות, אבל מכל מקום יש כאן קשר של המצוות השמעיות גם להערת השכל.

⁵⁹ פרק ג

⁶⁰ תחילת פרק ז

⁶¹ פרק ו

יחסי הערת התורה והשכל

בכלליות, עיקר העבודה והיחס של האדם לאלוקיו צריך להיות הגיוני-פנימי. כהמשך לשערי הייחוד והבחינה, וכביטוי לרוחו הכללית של הספר, המעצים את הלבבות על פני המעשים. אבל מימוש העבודה מצריך את התורה. תפיסת התורה באופן כזה, מקבילה לתפיסה שלו לגבי הפרישות האידיאלית, שהיא הפרישות בהמון. כלומר הנטייה השכלית היא לפרוש לגמרי מהעולם, ובאה התורה ומצווה על הפרישות בהמון⁶². התורה מצילה את העולם הזה, מתחשבת בו.

מדוע התורה מתעניינת כל כך בשלום העולם הזה, האם היא רואה בו ערך? נראה כי לפי חובת הלבבות התשובה היא שלילית. הוא אינו רואה ערך עצמי בעולם הזה ובהתקדמותו. במקומות רבים לאורך הספר, חובת הלבבות מדבר בגנות בניין העולם והגוף, דבר שלשיטתו מוביל לחרבן השכל. מפורסמת אמרתו מסוף שער הפרישות⁶³ "וכל אשר נוספה הארץ ישוב, נוסף השכל חרבן".

מאידך, חובת הלבבות לא רואה את העולם הזה כאויב. בשער הפרישות⁶⁴ הוא כותב כי הנאה מהעולם הזה כפי צרכיו של האדם היא חיובית ("ונתן הבורא יתברך לאדם שכר עליהם (על תאוות המאכל והמשגל) - התענוג

⁶² שער הפרישות פרק ג

⁶³ פרק ז

⁶⁴ פרק א

בהם"). וכן הוא כותב כי לא טוב שכל העולם יפרוש ויינזר מהעולם בקיצוניות, "כי זה מביא לעזיבת ישוב העולם ולהפסק הזרע. וכבר אמר הכתוב: "לא תוהו בראה לשבת יצרה".

אם נסכם סיכום ביניים; הספר חובות הלבבות מבקש להפנות את המבט מהמעשה אל הכוונה, אל הלב. אחרי הקדמה של שני שערים שמוודאים אצל האדם את מציאות ה' מתוכו, ומקרבים את האדם לה', בא השער שעוסק בעבודה הנגזרת מכך. נראה כי חובות הלבבות יוצא בשער הזה כנגד עבודת ה' שנעשית מצוות אנשים מלומדה. עבודה מפני הערת התורה. חובות הלבבות קורא לעבודה פנימית את ה'. עבודה שנעשית מתוך מחויבות פנימית והזדהות. עבודה של התלהבות ורצון, ולא כורח ומאיסה. עבודה שמטרתה הנבואה.

הגזירה והצדק

נדמה לי כי הבנת היחס בין התורה לשכל, בין עולם הזה לעולם הבא, בין החומר לרוח, מושלמת על ידי הנושא הנוסף שמביא חובות הלבבות בשער שלנו, חידת הגזירה וההכרח⁶⁵. חובות הלבבות סובר כי אין פיתרון פילוסופי לשאלה הזאת. הוא טוען כי ה' עשה איתנו חסד שהעלים מאיתנו את פתרון החידה הזאת. הפיתרון שהוא מציע הוא פיתרון מעשי - כשאתה עובד את ה', תעבוד אותו כאילו מעשיך נתונים אך ורק לבחירתך. חשוב

⁶⁵ פרק ח

כאילו הכל תלוי בך. וכשאתה בוטח בה', בטח בו כאילו הכל תלוי בו ובגזרתו, ושום דבר לא נתון בידיך.

בשער ייחוד המעשה⁶⁶, חובת הלבבות סובר כי בענייני התורה ועבודת ה' על האדם לדעת כי מעשיו ושכרו תלויים בבחירתו, ואילו במעשי העולם הזה אין משמעות לפעולותיו. הכל תלוי בגזירת שמים. "הכל בידי שמים, חוץ מיראת שמים"⁶⁷. בשער הביטחון⁶⁸ הוא מבאר כי הסיבה היא מפני שבבחירה במעשי המצוות נבחנת המוסריות של האדם, אם הוא רוצה בטוב או ברע, ולכן זה נתון לבחירתו ולא בגזירה. מה שאין כן במעשי עולם הזה, שלא ניכרת בהם הכרעתו המוסרית של האדם, כי לא תמיד ברור מה רע ומה טוב, ולכן הם לא נתונים כלל לבחירתו של האדם.

הגוף והנפש

המשמעות של ההכרעה הזאת, שהבחירה שייכת בעבודה והגזירה בתוצאה, נראית בנושא הבא של השער: יחס הגוף והנפש⁶⁹.

שיטת חובות הלבבות היא כי אין לגוף ערך עצמי. ראינו כי חובת הלבבות אינו רואה את הגוף כאויב, אבל הוא גם אינו רואה אותו כבעל ערך.

⁶⁶ פרק ה עמי תקצג-ד

⁶⁷ ברכות לג עמוד ב

⁶⁸ פרק ד

⁶⁹ פרק ט

לשיטתו הגוף רק מאפשר את הניסיון של האדם, של הנפש, בעולם הזה. חכמת הבורא גזרה כי האדם צריך להיות בעל גוף, והוא מגרש המשחקים של הנפש. הגוף מאפשר את מציאות הניסיון עבור הנפש, שהוא המכשיר אותה לעבודת ה'. בעיניו הגוף איננו יותר מאשר ביצה או שליה שנותנים חיים לאפרוח ולולד עד שיצא לחיים האמיתיים. הם מגדלים אותו, כדי שיוכל לעמוד על רגליו ולצאת לאוויר העולם. כך גם הגוף הוא שמאפשר לנפש לעמוד על רגליה בעולם הבא. אבל באמת עיקר חייה הוא בעולם הבא. כך גם מפורש במשל מלך הודו שמוכא בתחילת הפרק, שמטרת עניינו של המלך- האדם איננה בשנת מלוכתו, בעולם הזה, אלא אחרי ירידתו מגדולתו, בעולם הבא. כאן מבוטאת בבוטות גישתו של חובת הלבבות, כי אין לו שום עניין ביישוב העולם הזה בפני עצמו, אלא רק במה שהוא מפתח ומבטא את התפתחותה של הנפש ביחס אליו.

אם נאסוף את הקווים של סוגיית הגזירה והצדק והגוף והנפש, נאמר כי עיקרה של עבודת האדם איננה במעשים. ה' לא צריך את מעשיו של האדם שיקדמו את העולם. לא בזה משיב האדם לבורא על טובותיו. מיקומו של תהליך עשיית רצון ה' הוא בבחירת האדם. בפנימיותו. כל החומריות והחיצוניות אינן אלא רקע שבתוכו מתנהלים התהליכים הפנימיים של האדם. שינויים ותמורות בעולם החומרי החיצוני לא מביעים את עשיית רצון ה' על ידי האדם, שכן השינויים הללו כלל לא תלויים באדם. שדה הפעולה האנושי הוא רק בתהליך הפנימי ולא בתוצאות המעשיות שלו.

כך כותב חובת הלבבות גם בשער הביטחון⁷⁰, כי כל מטרת המאמץ בעולם הזה, היא לא בשביל התוצאה שלו, שידועה מראש, אלא בשביל התהליך. בשביל לבחון את האדם אם הוא בוחר ברצון ה'. וכפי שהזכרנו לעיל את דבריו לגבי עשיית המצוות, כי החובה המוטלת על האדם היא רק לבחור לרצות לעשות את רצון ה' בעשיית המצווה, אבל קיום המצווה בפועל נתון לגזירת שמים.

בזה נסגר המעגל עם הנושאים המרכזיים של השער, הערת התורה והערת השכל. כשם שהכריע חובות הלבבות בסוגיות הגזירה והצדק והגוף והנפש, כך הכריע גם בסוגיית הערת התורה והשכל. עיקר עבודת ה' של האדם הוא בפנים ולא בחוץ. החוץ הוא רק שדה שמאפשר את קרב הבחירה האנושי בתוכו. בהקשר של הערות התורה והשכל, בחר רבנו בחיי בהערת השכל כמרכז. מרכז עבודת ה' של האדם הוא בפנימיותו, ולא בהתממשות התהליכים הפנימיים שלו בחוץ. ואף כי התורה משלימה את עבודתו ודואגת גם למימוש החיצוני, אבל הוא לא המרכז. המימוש החיצוני, הדאגה לתיקון העולם הזה, הוא יותר צורך גבוה מאשר צורך הדיוט. אמנם יש בו גם מן צורך ההדיוט; רבנו בחיי כותב כי התורה מצמיחה את הגרעין הפנימי של השכל⁷¹. כפי שראינו, אין כוונתו לומר שהתורה מממשת את השכל במעשה ובכך היא מביאה אותו למטרתו. שכן מטרת השכל איננה המימוש החיצוני. עיקר העבודה היא בפנים. אלא כוונתו לומר כי המימוש החיצוני של התורה, משפיע באור חוזר כלפי פנים

---

⁷⁰ פרק ג

⁷¹ פרק ג

ומעצים את התהליכים הפנימיים של האדם, את הערת השכל. כך כותב גם רבנו בחיי לגבי הסדר הכרונולוגי של ההערות השונות בעבודת האדם: "העבודה שהיא מן התורה, שהיא כמבוא אל העבודה אשר היא מן השכל".⁷² עבודת התורה קודמת לעבודת השכל. שיאה של עבודת האדם, אחרי שהוא עובד מתוך הערת התורה, הוא עבודה מתוך הערת השכל.

עבודה שכלית- פנימית אחרי עבודת התורה, היא עבודה שונה. התורה, מתוך דאגתה לעולם הזה, מציבה את האדם במקום אחר. במצב כזה השכל לא כלוא עוד בתוך עצמו, אלא הוא פונה כלפי חוץ. כלפי עולמות זרים לו, כלפי תיקון התאוות החומריות. ברם חשוב להדגיש בשנית, כי המטרה של השכל איננה תיקון התאוות בפועל. מטרתו היא התעצמות פנימית. בהקשר הזה, על ידי ניסיונו בהתגברות ושליטה על התאוות החומריות הוא רוכש יכולת השפעה על עולמות שמחוץ לו. לא ההשפעה היא העיקר, אלא היכולת לכך. במקום אחד אומר רבנו בחיי כי הייחודיות הפנימית הנרכשת לשכל בהתמודדו עם התאוות החומריות, היא ההתגברות, מידת הגבורה. ההתגברות באה לידי ביטוי בשלושה מישורים: א. התגברות על השקר העולמי, וההתרכזות באמת. ב. התגברות על היכולת למרוד בה'. ג. התגברות על ייסורים.⁷³ כלומר הופעת השכל בעולם זר לה. בעולם החומר.

---

⁷² פרק ג

⁷³ פרק ט

כיוון נוסף לשליטת השכל על החומר, מובא בסוף השער⁷⁴. בסוף השער, השכל מבאר לנפש איך לאזן בין מידות הנפש; על מה לשמוח ועל מה להתעצב. ממה לירא ולמה לקוות. וכיוצא בזה. כאן השכל מופיע לא כחוסם, אלא גם כמנווט, כמאזן. לא רק את כוחות הגוף שבנפש, אלא גם את מידות הנפש. מידות הנפש הן חומר, והשכל הוא שנותן להם כיוון. מוצא את האיזון ביניהן. נותן לכל מידה את מקומה.

אולי הפרק הזה הוא שיא השער. בו מופיע השכל בשיא תפארתו. לא רק כנותן כיוון כללי לחיים, אלא כמממש ומופיע את הדברים בפועל. הוא אחראי על כל עבודת המידות. העבודה הזאת לא מופיעה בתורה, ורק השכל הוא שאחראי לה.

גילוי המסכת שבהערת השכל

כשאני חושב על עבודת ה' שלי והמקור שלה, אני מצליח לזהות את הכיוון הכללי של הערת השכל, עשיית רצון ה' מתוך הזדהות ולא מתוך חובה חיצונית. אבל אני מתקשה לצייר את המשמעות המלאה של עבודת ה' מתוך הכרת הטוב. של הצורך הפנימי להשיב לה' על טובתו אליי בדמות עבודה אליו. עבודה מתוך הכרת הטוב, על אף היותה פנימית, היא באה מהכרח. אדם הוא "אסיר תודה", הוא מוכרח להכיר טובה. חושבני כי עבודת ה' שלי לא מצטיירת כחובה, כהכרח, אלא יותר כאופציה טובה.

---

⁷⁴ פרק י

האופציה הכי טובה לחיות את החיים. אם לא אעבוד את ה' לא ארגיש את חוסר הנוחות של בעל חוב, אלא ארגיש קטן ושפל. ארגיש שאני לא חי את חיי באופן הטוב ביותר האפשרי. הנטייה לחיות את החיים בצורה הגדולה ביותר, למצות אותם, היא גם כן נטייה טבעית, אבל לא מדובר פה על הכרת טובה, אלא על מקום הרבה יותר חופשי.

אני חושב שיש יתרון לעבודה מתוך הכרת הטוב בעיקר בגלל ההכרחיות והנוכחות האלוקית שקיימת בחיים במצב כזה. כפי שאמרתי, תודעת הכרת הטוב נובעת מתוך הכרה כי אין ערך לחיי בלי האלוקות. זה לא רק אופציה טובה, אלא אין לי חיים בלעדיו. אם כן, יש כאן קשר הרבה יותר עמוק לאלוקים. או במילים אחרות, יש כאן תחושה עמוקה יותר של גדלות החיים. החיים מוכרחים להיות גדולים. הם לא רק יכולים להיות כאלה. כדאי להם להיות כאלה.

אבל כיצד מגיעים לתודעה כזאת? אני מרגיש כי יש בתובנה זאת משהו מוחץ שלא מאפשר לך לזוז. חלק מהיות החיים גדולים זה הבחירה שבהם. היכולת לבחור בגדלות של החיים היא עוד אלמנט גדול של החיים. היא ביטוי חשוב מאין כמוהו להיות החיים גדולים, פתוחים לשינוי, אינסופיים. אולי לכן קשה לקבל את ההכרח של היות החיים גדולים. את התובנה כי אי אפשר אחרת. זה מחניק.

אינני יכול לחתום את המאמר בידיעה ברורה בנושא זה, של עבודת ה' מתוך הכרת הטוב. לכן ברצוני לסיימו בקריאה שעולה אצלי מתוך העיון

שְׁעָרִים לְחֻבּוֹת-הַלְּבָבוֹת

עצמיות והכנעה - שער עבודת האלוקים

בשער - כיצד נוכל להיטיב את חיינו על ידי עבודת ה' מתוך הכרת הטוב?
איך עושים אותה רלבנטית?

פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים.